

13. વતનથી વિદાય થતાં

પ્રસ્તાવના

* મિત્રો આજે આપણે જે કવિતા ભણવાના છીએ તેના કવિ છે જયંત પાઠક. જયંત હિંમતલાલ પાઠકનો જન્મ પંચમહાલ જિલ્લા ના ગોઠ ગામમાં થયો હતો. તેમણે દાહોદ અને સુરતની કોલેજમાં અધ્યાપક તરીકે કામગીરી બજાવી હતી. ‘મર્મર’, ‘સંકેત’, ‘વિસ્મય’, ‘મૃગયા’, અને ‘અનુનય’ વગેરે તેમના કવિતા સંગ્રહો છે જ્યારે ‘ક્ષણોમાં જીવું છું’ એ તેમની સમગ્ર કવિતાઓનો ગ્રંથ છે. ‘વનાંચલ’ એ તેમની નોંધપાત્ર સ્મરણકથા છે અને ‘આધુનિક કવિતા પ્રવાહ’, ‘આલોક’, ‘ભાવચિત્રી’, ‘કિમપિ દ્રવ્યમ’ વગેરે તેમના વિવેચન ગ્રંથો છે. લેખન ક્ષેત્રે તેમના આ યોગદાન ના લીધે તેમને ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમી તરફથી ‘રણજિતરામ સુવર્ણચંદ્રક’ તેમજ ગાંધીનગર અને સાહિત્ય અકાદમી તેમજ દિલ્હીના એવોર્ડ પ્રાપ્ત થયા છે.

મિત્રો વતનથી પ્રેમ કોને ન હોય. અને જ્યારે વર્ષો પછી વતનની મુલાકાત લઈએ ત્યારે મનમાં કંઈક જુદી જ લાગણીનો અનુભવ થાય છે. આ કાવ્ય માં પણ કવિ વર્ષો પછી પોતાના વતન માં ગયા છે અને વતનથી પાછા ફરવા માટે તેમના પગ ઉપડતા નથી. તેમને વતન થી વિદાય થવાના સમયે જે પીડા થાય છે તેનું વર્ણન આ કાવ્યમાં કવિએ ખુબજ સુંદર રીતે કર્યું છે. તો ચાલો આપણે વતન વિચ્છેદને કારણે અનુભવાતી કરુણતાને દર્શાવતું આ તેરમું કાવ્ય ભણીએ જેનું નામ છે ‘વતનથી વિદાય થતાં’ અને તેનો પ્રકાર છે ‘સોનેટ’.

સ્વાધ્યાય

1. નીચે આપેલા વિકલ્પોમાંથી સાચો વિકલ્પ પસંદ કરી લખો.

1. કવિને શાની ભ્રમણા થાય છે ?

- (A). બે હાથ ઊંચા કરી બોલાવતી માતાની
- (B). શહેરની ગીચ વસ્તીની
- (C). પોતાની પત્નીની
- (D). પુત્રની.

2. વતનથી વિદાય થતાં કવિ અનુભવે છે...

- (A). શહેરી દુનિયાની મજા મસ્તી.
- (B). ઉલ્લાસ અને આનંદ.
- (C). વતન પ્રત્યેનો તિરસ્કાર.
- (D). વતન માટેનો તલસાટ.

2. નીચેના પ્રશ્નોના એક વાક્યમાં ઉત્તર આપો.

1. વતનથી વિદાય થતાં કવિ શેનાથી વિદાય થઈ રહ્યા છે ?

ઉત્તર. વતનથી વિદાય થતાં કવિ ઘર, સ્નેહીજનો, નદી, પર્વતો, કોતરો, ખેતર વગેરેથી દુર થઈ રહ્યા છે.

3. નીચેના પ્રશ્નોના બે-ત્રણ લીટીમાં ઉત્તર આપો.

1. કવિના પગ આગળ જવા માંડ-માંડ ઉપડે છે કારણ કે...

ઉત્તર. વર્ષો પછી વતનમાં ગયેલા કવિને વતનથી વિદાય થવાનું હોય છે ત્યારે અનુભવાતી પીડા આ સોનેટમાં રજુ થઈ છે. વર્ષો પછી જે વન-જન, ખેતર-કોતર, ડુંગર-નદી મળ્યા હતા એમને છોડવાની ક્ષણ આવી ગઈ છે. જેમ ઢોર વેચાઈ ગયા પછી પોતાના મૂળ ઘરને ઝંખતું હોય એમ કવિ પોતાના મૂળ પરિવેશને ઝંખ્યા કરે છે અને વતનથી છુટા થવા કવિ ના પગ ઉપડતા નથી.

4. નીચેના પ્રશ્નોના સાત-આઠ લીટીમાં ઉત્તર આપો.

1. વતનથી વિદાય થતાં કવિની વેદના તમારા શબ્દોમાં વર્ણવો.

ઉત્તર. વતનથી વિદાય થતાં કવિને વન-જન, ખેતર-કોતર, ડુંગર-નદી એ બધાને છોડવાની ક્ષણ આવી ગઈ છે. વેચાઈ ગયા પછી પણ ઢોર પોતાના મૂળ ઘરને ઝંખતું હોય છે તો કવિ પોતાના વતનને કેમ ના ઝંખે ? જેમ વહી ગયેલું પાણી પાછું આવતું નથી એમ વહી ગયેલો સમય પણ પાછો આવતો નથી. એક કૂતરો પણ થોડી વાર પાછળ પાછળ આવીને એની હદ પૂરી થતાં પાછો વળી જાય છે. અને કાવ્યનાયકને ભ્રમ થાય છે કે જેમ બાળક રિસાય અને એની માં એને પાછું બોલાવતી હોય એમ મને મારી માં બોલાવે છે. પણ માત્ર ભ્રમ છે હકીકત નહિ. કવિને ખબર છે કે તેમ છતાં જવાનું તો છે જ માટે પોતાને આશ્વાસન આપતા કહે છે ચાલ જીવ આગળ જવાનું છે આમ વતન વિચ્છેદનને કારણે અનુભવાતી કરુણતાને ખુબ સુંદર રીતે કવિએ આ સોનેટમાં મૂકી છે.

2. કાવ્યપંક્તિ સમજાવો.

આઘે ખેતર જોઉં બે કર કરી ઊંચા મને વારતી. એ મારી ભ્રમણા ?

રીસાળ શિશુને બોલાવતી બા હતી !!

ઉત્તર. કાવ્યની છેલ્લી આ બે પંક્તિઓમાં કવિએ વતનની વિદાય લેતી વખતે થતી વેદનાને બહુ સરસ રીતે રજુ કરી છે. કવિ વતનની માયા સહજ રીતે છોડી શકતા નથી પરંતુ કામધંધાર્થે મજબુરીથી છોડવી પડે છે. છેલ્લીવાર તેઓ પાછા ફરીને જુએ છે તો દુર ખેતરમાં બે હાથ ઊંચા કરી તેની બા જાણે રોકતી હોય તેવું દેખાય છે કવિને થાય છે કે આ એમની ભ્રમણા તો નથી ? કે એક માં પોતાના રિસાયેલ શિશુને બોલાવતી હોય આમ ભ્રમાંણા જ કવિની વેદનાને ઘેરી બનાવે છે.